

De l'experiència viscuda a l'anàlisi gramatical

Manuel Pérez Saldanya
Universitat de València
Institut d'Estudis Catalans

Gemma Rigau
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

0. PRESENTACIÓ

El dia de la seva última lliçó a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, la seva universitat, en Joan Solà ens deia:

Des de fa anys treballo a la Comissió de Gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans, que ara intenta actualitzar la part de sintaxi de la gramàtica normativa. Una part d'aquests anys vaig ser ponent del projecte, és a dir la persona que passava al davant i preparava temes de debat i informes i redactava capítols. [...] Aquesta feina m'ha obligat a fer uns esforços i m'ha proporcionat uns neguits però també unes il·lusions i uns guanys de tota mena. (Solà 2011: 103)

Parlarem d'això: de com hem treballat a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) amb en Joan Solà. Us estalviarem les angoixes —que n'hi ha hagut— i procurarem transmetre-us l'empenta encomanadissa d'en Joan i també alguns dels neguits que li provocava la investigació.

La manera de treballar d'en Joan Solà a la Comissió de Gramàtica no era pas diferent de la que mostrava en Solà professor, en Solà investigador o en Solà divulgador. Sabem que les conclusions de la seva recerca anaven a parar als seus alumnes, i les preguntes que es feia o li fèieu els alumnes a classe i que el neguitejaven ens arribaven a nosaltres, als membres de la Comissió de Gramàtica. També ens consta que consultava als seus col·legues universitaris els nostres dubtes. En el camp de la gramàtica, ell sempre ha investigat en el sentit que ha intentat entendre l'essència de la llengua. Quan una construcció li cridava l'atenció o bé l'havia d'explicar a classe, la disseccionava, la «desconstruïa», que diríem ara. A més, aportava informació detallada de les construccions equivalents en altres llengües romàniques i buscava exemples en els escriptors competents, en els mitjans de comunicació i en tota mena de textos per aconseguir un panorama prou ampli del fenomen que el preocupava i així poder-ne extreure una generalització.

A en Joan Solà els reptes lingüístics l'apassionaven i ja se sap que la passió a vegades fa patir, però també dona alegries. Sense passió no s'ha fet mai res de bo i es corre el perill de caure en l'ensopiment, de perdre les ganes de mirar les coses amb una mirada nova. Ho deia ell mateix en una entrevista al diari *El Punt* el 12 de juliol del 2009:

En qualsevol professió el factor emoció és important. L'emoció és una mena d'interès per continuar vivint. Quan ja no tens interès per aquell menjar, per aquella companya o per aquella feina, aleshores has perdut l'interès per relacionar-te amb el món i comences a morir. Amb la lingüística passa el mateix.

Per a sort nostra, i a vegades també per a desesperació nostra, a en Joan Solà la feina no l'espantava. De fet, tenia la capacitat de treball d'en Joan Coromines, capacitat que ell tant admirava i que etiquetava d'increïble. En Solà perseguia el coneixement desinteressadament. No investigava per obtenir finançament o per publicar en revistes indexades. Entenia la recerca com un servei a la comunitat, com una obligació que tenim els que tenim la sort de poder-nos dedicar a la docència, a la creació de coneixement i a la divulgació. En Joan Solà volia anar més enllà dels coneixements rebuts, del que se sap, però sempre tenint en compte la feina que han fet els estudiosos que ens han precedit i que ell coneixia tan bé.

Conscient que la llengua sovint se'ns esmuny quan la volem entendre, no es conformava amb les explicacions que ell mateix o els altres havien aportat. El 1972, a la introducció del llibre *Estudis de sintaxi catalana* deia: «Tant escrivint com dirigint les classes he viscut intensament que profunda i misteriosa és la llengua, que difícil d'explicar». I en una consulta que ens va fer als membres de la Comissió de Gramàtica el 17 de setembre del 2004 ens deia:

Redactant el capítol 10 ensopego amb diferents problemes d'aquells que no s'han pogut aclarir mai (almenys de manera satisfactòria) però que neguitegen profundament els professionals. El d'avui és la «nominalització» de l'infinitiu, probablement un dels més enrevessats de la sintaxi: el tinc en observació des de fa més de trenta anys i crec que encara no he aconseguit d'entendre'l, malgrat que li vaig dedicar una monografia i tot (1967: ara dins 1972: tema II) i que ara l'ha escomès amb detall Alsina (2002) (al qual envio també la part redactada, amb la nota 6, perquè m'hi digui el què). Els manuals normatius hi dediquen un espai en general minúscul (Ruaix 1998) o reduït (Jané 1968), quan n'hi dediquen (no en parlen, p. ex., Sanchis ni Moll); Badia (1962, 1994) és més generós, però en parla com de cosa més o menys evident, quan resulta que no ho és pas gens. En qualsevol cas, els manuals (inclòs ara Alsina) en donen molt poca exemplificació, i resulta que els exemples reals creen un neguit indefugible (almenys a les generacions més grans, de parlants i de gramàtics).

Per poder entendre un fenomen gramatical, en Joan Solà tenia en compte no només els estudis anteriors i contemporanis sinó també els treballs sintàctics dels romanistes, l'obra dels quals coneixia bé. «Una llengua no és un ens abstracte i aïllat —deia el 1994—, sinó que es forma, i sobretot es renova, per causa del contacte amb altres llengües». En Joan Solà sabia que no podia abastar totes les llengües romàniques ni tot el català, però procurava ser tan exhaustiu com permetés la situació. Per això, tots els que hem passat per les seves classes o hem treballat amb ell tenim ben present les seves llistes d'exemples collits d'aquí i d'allà. Imagineu-vos, doncs, com eren les llistes que ens passava als que treballàvem amb ell en la Gramàtica. Eren llistes sovint iniciades en la seva joventut. De cop, t'enviava un document amb centenars d'exemples de construccions en infinitiu, o de participis passats, o de preposicions i locucions preposicionals... Es tractava d'exemples que feia anys que recollia i que sovint l'Oficina de Gramàtica havia ampliat a petició seva. I ens deia: «Ara m'interessa que us fixeu només en el cas tal de l'apartat tal». Solia tractar-se d'un cas rebel dels que no lliguen amb la generalització proposada o d'un cas més complex que els que havíem analitzat fins aleshores.

Altres vegades completava les llistes amb un qüestionari que preparava ell mateix per a la Comissió de Gramàtica. Per exemple, en vam respondre un amb més de cent infinitius nominalitzats i sense nominalitzar acompanyats o no de complements. Aquests qüestionaris els feia arribar també als especialistes universitaris i als assessors lingüístics de la seva confiança. Val a dir que a vegades les respostes eren tan variades que no feien gens fàcil la delimitació del fenomen. Semblava que havia estat pitjor el remei que la malaltia. En aquests casos, en Joan deixava anar una sentència solanesca, com ara: «[En la nominalització de l'infinitiu] cal admetre, doncs, uns límits no matemàtics: qualsevol «solució» toparà amb algun tipus de problema. I difícilment ningú quedarà satisfet». Això volia dir que havíem de continuar treballant-hi.

Les seves llistes mostren que anava tot el sant dia anotant on fos (en un racó del diari, en un trosset de paper, en una llibreteta...) les expressions que li cridaven l'atenció. I no sempre es podia apuntar la frase en qüestió quan l'acabava de sentir. Però ell la conservava a la memòria i quan podia la guardava escrita.

1. ELS PARTICIPI PASSATS

Si la llista d'infinitius amb complement nominal és llarga, encara ho és més la llista dels participis passats que havia anat confeint al llarg dels anys. El maig del 2009 vam rebre un missatge d'en Joan Solà que ens deia:

Gemma, Manel: crec que hauríem d'estudiar el problema de certes construccions amb participi passat. Rebo una consulta de Francesc Vallverdú (18.V.2009) que m'inclina a enviar-vos tot el que tinc recollit sobre el cas. De moment, però, llegiu només la pàgina del número 134.

Però abans de centrar-nos en el participi de 134 l'hem de contextualitzar.

1.1. Els participis canònics

L'exemple 134 és una dada més d'una llista llarguíssima d'exemples que contenen un participi que, com el de (1a), modifica un nom —és a dir, un participi que predica del nom que acompanya l'estat resultant d'una acció o d'un procés—. També hi trobem exemples amb un participi que actua de predicatiu (o predicat secundari), com el de (1b), o bé participis que apareixen en una construcció absoluta, com el de (1c).¹

- (1) a. El document consensuat
 b. Va sortir del jutjat emmanillada
 c. Desaparegut de nou en la fosca, repreneu el soliloqui

També hi ha casos d'oracions de passiva, com a (2a), i de noms formats a partir d'un participi, com a (2b). La majoria dels exemples de la llista són en català però també n'hi ha en altres llengües romàniques.

- (2) a. Va ser represaliat pel règim
 b. Tots els represaliats pel règim franquista

Ja se sap que hi ha verbs que no poden presentar un participi en aquests contextos sintàctics. Així, no són possibles en català les seqüències de (3).

- (3) a. *Els alumnes badallats
 b. *Badallat el jutge, va suspendre la sessió

1 A vegades trobem en aquests contextos verbs estatus psicològics com ara *témer* (les inundacions *temudes*) i també verbs estatus com *tenir*. En aquest darrer cas, es tracta, però, d'usos estereotipats:

(i) *Les reunions tingudes el mes de març* (en el sentit de 'mantingudes')

(ii) *Les filles tingudes en el primer matrimoni* (en el sentit de 'obtingudes')

Deixarem de banda els participis que apareixen en els temps compostos, com els de (4). No ens hi detindrem perquè tots els verbs presenten aquest tipus de participi de perfet.

(4) he badallat, hagi arribat, havíem menjat

Ara ens interessen sobretot els participis de l'apartat (1). Sabem que les construccions d'aquest apartat accepten típicament participis de verbs transitius i de verbs inacusatius (incloent-hi els anomenats *incoatius pronominals*). Dit a manera de generalització:

(5) Els participis de verbs transitius i inacusatius poden modificar un nom, funcionar com a predicatius (o atributs) i formar construccions absolutes.

Noteu que són participis de verbs que seleccionen un argument que actua com a tema o pacient. Cal dir, encara que només sigui de passada, que no tots els participis de verbs transitius o inacusatius poden aparèixer en construccions com les de l'apartat (1). Hi ha restriccions de tipus aspectual que condicionen el comportament dels participis tant dels que modifiquen un nom, com dels predicatius i dels que formen una construcció absoluta, però ara no hi entrarem.²

Els participis de verbs transitius emprats com a modificadors del nom tenen un sentit passiu i fins i tot admeten un complement agent, com es mostra a (6).

(6) a. El candidat elegit pels representants sindicals
b. Un poema traduït de l'anglès per Ferrater

Els participis de (7), en canvi, provenen de verbs inacusatius.

(7) a. Un nadó *nascut* d'una dona sense ovaris
b. Els mites *caiguts*
c. Un home *enrat* en la cinquantena
d. Una noia *enamorada* (de *enamorar-se*)

2 La naturalesa aspectual del verb és decisiva. Només els verbs que expressen situacions delimitades, situacions amb un punt final, són compatibles amb el caràcter perfectiu del participi. Així, a causa del seu valor aspectual no delimitat, no són possibles construccions de participi amb verbs inacusatius com *sobrar*, *faltar*, *caldre*, etc.: **El cafè sobrat*; **Faltats els diners, no vam poder comprar res*.

Els verbs de l'apartat (7) són verbs que, per dir-ho en termes de Mn. Alcover (1902-1903), denoten una certa passivitat o falta d'acció pròpia, com ara *néixer*, *morir* o *caure*; són verbs en què el subjecte és interpretat com un pacient o un tema (i no pas com un agent). També poden funcionar com a inacusatius els verbs que segons Mn. Alcover denoten moviment local, com ara *venir*, *passar*, *entrar*, *sortir*... en oracions com ara *Vénen pluges* o *Han passat moltes coses estranyes*.

¿I què passa amb els participis dels verbs intransitius purs (anomenats també *inergatius*), com ara *badallar* o *treballar*? Aquests verbs no seleccionen cap argument com a tema o pacient, sinó que seleccionen un agent. És d'esperar, doncs, que el seu participi no sigui usat com a modificador del nom ni tampoc en construccions absolutes. En lloc d'emprar els participis dels verbs intransitius purs per a modificar els noms, la llengua se serveix d'adjectius sufixats, com ara *badallaire* o *treballadora*.

- (8) a. *Un home badallat / Un home badallaire
 b. *Una persona treballada / Una persona treballadora

Però ¿no en trobem mai, de participis passats de verbs intransitius, en contextos com els de l'apartat (1), és a dir, modificant un nom o en una construcció de participi absolut? Doncs tenim casos que responen a usos transitius de verbs intransitius i, per tant, són construccions que podem explicar bé. Així, podem tenir sintagmes nominals com els de (9) perquè existeixen els predicats transitius *viure la vida* i *somiar la felicitat*.

- (9) a. Una vida viscuda amb plenitud
 b. La felicitat somiada

Ara bé, a la llista d'en Joan Solà hi trobem altres exemples de participis provinents de verbs intransitius purs que poden modificar un nom, tot i que no apareixen en construccions de participi absolut. De fet, es tracta d'excepcions que també es donen en altres llengües i que els estudiosos ja han observat. Són els participis de (10).

- (10) a. Un home viatjat
 b. Una dona molt llegida ('que ha llegit molt')

A (11) hi ha un parell d'exemples amb aquest participis extrets de la llista d'en Joan Solà:

- (11) a. una persona llegida, amb inquietuds d'índole diversa, amb vocació humanística... (Josep M. Fulquet, *Avui*, 31.XII.2003, pàg. 21)
- b. Era un ambient més o menys il·lustrat, més o menys viatjat, més o menys llegit. (Joaquim Molas, entrevista a *L'Avenç*, 250, setembre 2000, pàg. 56)

Observem que els participis de (11) presenten un comportament molt proper a un adjectiu: poden ser modificats per un quantificador de grau i poden aparèixer amb un sufix superlatiu.

- (12) a. Un persona poc viatjada
b. Un professional sincer, honest i llegidíssim

Podem considerar, per tant, que aquests elements es fan servir com a adjectius i no com a veritables participis.

Fins aquí, doncs, encara ens en podem sortir prou bé de fer quadrar les dades dins la generalització (5), segons la qual un participi modificador de nom o en construcció absoluta prové d'un verb transitiu o inacusatiu.

1.2. Participis sintàcticament anòmals

Però queden per explicar exemples com el de (13).

- (13) *Preguntada* sobre si els populars havien arribat a un acord, l'alcaldeessa va respondre afirmativament. (*El Temps*, 19.VI.1995, pàg. 11)

En aquest cas i en tres més que en recull en Joan Solà, el participi apareix en una construcció absoluta. Sabem que el subjecte d'una construcció absoluta es correspon amb el complement directe del verb transitiu (que aquí hauria de ser «la cosa preguntada») i, en lloc d'això, a (13) el subjecte es correspon amb el complement indirecte (el destinatari de la pregunta: «l'alcaldeessa»). És una construcció estranya des del punt de vista sintàctic. Davant de casos com aquest, en Joan Solà s'exclamava irònicament així:

La nostra redacció xoca amb una realitat que titllaríem de «brutal» si no fóssim lingüistes o que almenys podem qualificar de desorientadora.

Podem explicar la raresa de (13) assumint que els parlants atribueixen a *preguntar* el règim verbal d'un verb semànticament molt proper: el verb *inter-*

rogar (interrogar algú sobre alguna cosa). Així doncs, l'oració de (13) presenta la construcció sintàctica de l'oració *Interrogada sobre si havien arribat a un acord, l'alcaldeessa va respondre afirmativament*. Però a la llista d'en Joan Solà hi ha encara altres casos que criden l'atenció i que d'entrada poden desorientar. Es tracta de participis amb funció predicativa, de modificador nominal o de participis nominalitzats (és a dir, que actuen com un nom) com els de (14) i (15).³

(14) El jugador tal jugarà *infiltrat* (Ràdio, 6.III.2002, repetidament)⁴

En el cas de (15a), en Joan Solà ens contextualitza l'exemple perquè es pugui interpretar bé i escriu:

Abans el periodista ha dit que un estudi ha revelat que els qui han patit un infart poden practicar el sexe però només amb la parella habitual, perquè les relacions extraconjugals acceleren el ritme cardíac. Ha parlat també dels *xenotrasplantats*, els humans que han rebut òrgans d'animals.

(15) a. ...ja tenim els primers candidats a comprar òvuls i semen a Internet: són els *xenotrasplantats* i els *infartats* sense parella habitual. (Joan Oliver, *Avui*, 26.X.1999, pàg. 3)

b. Yo soy el *trasplantado*. (TVE, 17.I.1995, programa sobre trasplantaments, en boca d'una persona a qui havien trasplantat un òrgan)

c. XX ha vuelto a casa *trasplantado* de ambos riñones.

Com que som lingüistes, no titlarem aquest cas de (15) de «brutals», perquè hem detectat que els verbs *infiltrar* i *trasplantar* accepten diversos tipus de complement directe. En conseqüència, el participi derivat del verb pot modificar diferents elements nominals. Així, com podeu veure a (15a), *infiltrar un líquid a una articulació d'un pacient* (on el complement directe és *un líquid*) permet el sintagma *el líquid infiltrat*. A partir d'aquí tenim *infiltrar una articulació o un genoll* i en podem obtenir *un genoll infiltrat*. I si escoltem el personal sanitari, sentirem que parlen de *infiltrar un malalt*, que *dóna un malalt infiltrat*. Igualment, a partir de *trasplantar un òrgan a un malalt* obtenim el sintagma

³ Cal observar que amb aquest tipus de participi no es formen construccions perifèriques de participi absolut. Sobre aquestes construccions, vg. Suñer (2002).

⁴ On *infiltrat* no s'ha d'interpretar com a «introduït en camp contrari».

l'òrgan trasplantat, però en el llenguatge mèdic també existeix *trasplantar un malalt*, i d'aquí passem a *un malalt trasplantat*, i a la nominalització *un trasplantat*.

Però a la llista hi trobem altres participis que fan que en Joan Solà s'exclami irònicament de «la notable resistència que ofereix la nostra llengua a acceptar el punt de vista dels gramàtics». I és ara quan arribem al cas 134 de la seva llista, un cas de mal explicar, dels que no segueixen les generalitzacions gramaticals.

El participi 134 arriba a en Joan Solà a través d'en Francesc Vallverdú que sosté una discussió sobre la bondat d'aquest participi amb un assessor lingüístic de l'àmbit judicial parent seu. En Joan porta el cas a la Comissió de Gramàtica, que analitza el participi i veu que realment no està ben format, com ja defensava l'assessor lingüístic. I com que es tracta d'un terme de llenguatge d'especialitat, el llenguatge jurídic, en què la influència del castellà és gran, i no sembla que hagi d'arribar a la llengua de cada dia, l'apartem. No podem pas parlar de tots els casos, a la Gramàtica. I, a més, trobem que aquest no és un mot de la llengua familiar.

Si els economistes han demostrat ser dolents a l'hora de fer prediccions, el lingüistes no som pas millors. Quin era aquest participi 134 que només sentiríem i usaríem en poquíssimes ocasions i encara en despatxos d'advocats?

(16) Participi 134: *querellat*

Si hi ha un participi que darrerament tothom coneix i que sentim, llegim i fem servir gairebé dia per altre és aquest —en tenim un exemple a (17a)—, juntament amb la versió nominalitzada a (17b).

(17) a. El president *querellat*

b. Els *querellats* anaven acompanyats dels seus respectius advocats

Per què diem que el participi *querellat* és anòmal, que no segueix la generalització? Perquè ve d'un verb que no és ni transitiu ni inacusatiu: no és transitiu perquè no porta complement directe i no és inacusatiu perquè el seu subjecte és un agent (i no pas un pacient). Ho podem veure a (18).

(18) Alfred Bosch es querellarà contra «La Razón» (btvnoticies.cat, 7.XI.2015)

Noteu que podríem coordinar (18) amb una oració amb el predicat *fer-ho*, que és un predicat clarament agentiu:

- (19) Alfred Bosch es querellarà contra «La Razón» i els seus companys també ho faran

A més, si *querellar-se* porta un complement, és un complement preposicional i no pas un complement directe: *querellar-se contra algú*. És pertinent aquí el que deia el catedràtic de dret penal de la Universitat de Barcelona, Joan J. Queralt a *El Temps* (13.X.2015): «És curiós que el jutge digui *querellat* i no *imputat* quan fa referència a Mas. Això pot ser filar molt prim però voldria dir que no l'ha imputat encara». Veiem, doncs, que s'usa *querellat* com a quasi sinònim de *imputat* (que és un participi ben format). De fet, trobem el participi *querellat* en algun mitjà en oracions de passiva i tot:

- (20) Mas ha estat querellat per posar urnes (*Diari La República*, 23.IX.2015)

És evident que el participi *querellat* es fa funcionar sintàcticament com els participis *imputat*, *investigat* o *encausat*, que provenen d'un verb transitiu.⁵

Així doncs, la Comissió de Gramàtica va deixar de banda el participi 134, *querellat*. Això no vol dir, però, que la comissió amagui els exemples que són rars. De cap manera. Hi ha altres casos a la llista d'en Joan Solà que presenten la mateixa anomalia que el participi 134 i que surten a la Gramàtica de l'IEC. Es tracta de participis de verbs que no són ni transitius ni inacusatius i que els trobem modificant un nom, com ara els participis *interferit* o *participat de* (21).

- (21) a. Una llengua *agredida* i *interferida* (A. Jané, *Llengua Nacional*, 34, 2001)
b. Una empresa *participada* (per accionistes estrangers)

De *agredir una llengua* i *interferir-s'hi* (on *interferir-se* porta un complement preposicional representat per *hi*) passem a *una llengua agredida i interferida*; de *participar en una empresa* passem a *una empresa participada per accionistes estrangers*.

Aquests de (21) són participis que apareixen a la Gramàtica de l'IEC degudament comentats perquè la comissió va considerar que eren més habituals als mitjans de comunicació i a la parla diària que no pas *querellat*. Haurem d'acceptar que la diacronia prospectiva no fa per a nosaltres.

⁵ Per a altres casos de verb transitivitzat que apareix en una configuració passiva, vg. Ginebra (2015).

2. LES CAUSALS AMB JA QUE

Ja hem pogut comprovar que en Joan Solà passava de la vida a la llengua, de l'experiència viscuda a la reflexió lingüística sense transició i que convertia en objecte lingüístic i en dada científicament analitzable qualsevol conversa, lectura, correcció d'examen, conferència, reunió o noticiari de ràdio i televisió, etc. Tenia, ja ho sabem, una especial habilitat per detectar «innovacions» lingüístiques que, en la majoria dels casos, ens passen desapercebudes a la resta dels parlants, fins i tot als que ens hi dediquem professionalment.

En Joan comparava llengües, comparava parlars, comparava tractaments teòrics, però sobretot comparava la llengua viva i expressiva de la parla que havia rebut oralment, el seu català nord-occidental, amb la llengua dels mitjans de comunicació o la dels escrits amb una certa intenció de formalitat. I en molts casos trobava que hi havia una distància important i això de seguida despertava el seu interès.

2.1. Causals anòmales amb *ja que*

Un dels casos més clars d'aquesta distància té a veure amb les construccions causals introduïdes per la locució *ja que*, que apareixen posposades a l'oració principal. Corregint el treball de classe d'un estudiant, es topa amb un exemple de *ja que* que li resulta sorprenent, anòmal, i en pren nota amb aquesta indicació:

- (22) *Ja que* no adequat: Però molts conductors encara no són gaire conscients del perill que representa conduir havent begut, *ja que* tots coneixem algun amic o familiar que diu allò tan conegut: «Doncs jo em prec un parell de gotets de vi i em trobo tan tranquil: no n'hi ha per tant». (Alumne 2001)

Però no es limita a anotar-lo sinó que comença a preguntar-se què té d'estrany i per què hi ha casos en què la construcció amb *ja que* no grinyola tant o no grinyola gens. I llavors amb els exemples que va arreplegant estableix una gradació d'usos tenint en compte el grau d'adequació. Si l'exemple de l'estudiant resulta incompatible amb la seva intuïció, un altre com el de (23a) li resulta adequat, i encara situa al límit de l'adequació l'exemple (23b).

- (23) a. *Ja que* adequat: En el cas (3c) [l'El cabell era llarg] l'absència del possessiu provoca una lectura anòmala, estranya, *ja que* no és possible recuperar o identificar el posseïdor. (Fragment de la Gcc)

b. *Ja que* al límit: En aquest punt de sintaxi [*«en/al + INF»*] els parlars del Principat representen l'estadi més innovador, *ja que* han eliminat en la llengua col·loquial la construcció amb *en* i usen sistemàticament la construcció amb *al*. (Article de M. Pérez Saldanya editat a *Àrnica*)

Què té d'inquietant un exemple com el de (22)? En Joan Solà ho fa explícit en un article publicat el 22 de novembre del 2001 al diari *Avui*: es tracta de causals que no assenyalen causa, sinó «ben al revés, una *conseqüència* o, si voleu, una il·lustració o corroboració». I com a bon estructuralista, en el sentit de la tradició anglesa i americana, no es conforma amb aquesta anàlisi semàntica i busca proves distribucionals que l'ajuden a precisar més la construcció, i en troba una: la possibilitat de substituir aquest *ja que* no adequat per un connector del tipus *efectivament*, que resulta més «escaient»:

- (24) Però molts conductors encara no són gaire conscients del perill que representa conduir havent begut {*, *ja que* / ; *efectivament*} tots coneixem algun amic o familiar que diu allò tan conegut: «Doncs jo em prenc un parell de gotets de vi i em trobo tan tranquil: no n'hi ha per tant»

I en alguns casos, encara aporta una segona prova formal: el caràcter reversible de l'oració, és a dir, el fet que la subordinada causal anòmala pot convertir-se en principal i la principal en subordinada, com mostra l'exemple (25).

- (25) La llibertat d'expressió no havia prosperat gaire, sota aquell règim, *ja que* les presons eren plenes d'escriptors
→
Les presons eren plenes d'escriptors, *perquè* la llibertat d'expressió no havia prosperat gaire, sota aquell règim

No tot, però, queda tancat. Notem que les dues proves adduïdes permeten delimitar i descartar com a anòmals els casos més forçats, però no els que se situen al límit com el de (23b). I com fa sempre, en un exercici d'honestetat i rigor científic, en Joan no s'està de reconèixer els límits de l'explicació proposada i apunta:

Sembla, doncs, que ens trobem davant una estructura amb molt poc marge de seguretat, com si diguéssim, i deu ser per això que es produeixen els trabuquaments que hem vist. (*Avui*, 22.XI.2001)

I és en aquest punt, amb les dades ja recollides i amb una part de l'explicació ben orientada, quan ens engrescava a continuar amb ell el camí traçat. I el camí generalment no era tan senzill com havíem pogut pensar inicialment.

2.2. Classes de construccions causals

Tot i la seva aparent senzillesa, les causals són construccions amb una certa complexitat, en què intervenen factors sintàctics i semàntics, però també factors pragmàtics i informatius.⁶ Comprovem-ho. En un primer nivell de classificació podem diferenciar les causals internes al predicat de l'oració principal, que funcionen com a adjunts del predicat, de les causals que són externes i que funcionen com a adjunts a l'oració.

Les causals internes responen a la pregunta *per què*, formen part del mateix grup tonal que l'oració principal i semànticament expressen una causa real o forta, és a dir, indiquen el motiu o la raó del que expressa el predicat verbal de l'oració principal. És el cas, per exemple, de la construcció causal de (26).

(26) Causal interna (adjunt al predicat):

Se n'ha eixit de la reunió *perquè* no es trobava bé

Notem que no posem cap coma entre l'oració principal i la construcció causal, perquè aquesta forma part del mateix grup tonal que l'oració principal. Notem també que la causal expressa el motiu del que es predica en l'oració principal ('no trobar-se bé és el motiu de l'eixida') i pot respondre a una pregunta amb *per què*, com mostra (27).

(27) —Per què se n'ha eixit de la reunió?

—Perquè no es trobava bé.

A diferència de les causals internes, les externes no poden usar-se com a resposta a *per què*, formen un grup tonal diferent de la principal (que normalment es marca en l'escriptura amb una coma) i expressen una causa feble en el sentit que aporten algun tipus d'explicació o justificació del que es diu en l'oració principal, de la manera com es diu o de la raó per què es diu. Totes les causals

⁶ Sobre les classes d'oracions causals en català i els factors que intervenen en la classificació de les causals, vg. Cuenca (1991: 143-146, 2013), Pérez Saldanya (2015) i Viana i Suïls (2002, § 27.1).

de (28) són externes però presenten diferències semàntiques, pragmàtiques i informatives significatives, com mostren les paràfrasis semàntiques que s'indiquen en cada cas. A (28a), la causal explica el contingut de tota l'oració principal. A (28b), explica per què el parlant usa l'expressió *aviat*. A (28c), té un caràcter epistèmic i explica quina ha estat la deducció que ha dut el parlant a afirmar una cosa. I a (28d), té un caràcter il·locutiü i explica l'acte de parla que fa el parlant (l'ordre que dona al receptor). També és externa i té un caràcter il·locutiü, la causal de (28e), però es diferencia de l'anterior perquè no aporta informació nova sinó informació coneguda, pressuposada. A les causals externes anteriors, cal afegir-ne encara una altra com la de (28f), que compareix amb la de (28a) el fet d'explicar el contingut de l'oració principal i amb la de (28e) el fet d'aportar informació coneguda o bé informació secundària que serveix per a introduir la informació de l'oració principal.⁷

(28) Causals externes (adjunts a l'oració):

a. Causal que explica el contingut de tota la principal:

La Mercè no ho sabia, *perquè* no li ho havia dit ningú ('ningú no havia dit res a la Mercè i això explica que no ho sabés')

b. Causal que explica algun constituent de l'oració principal:

Se'n va anar *aviat*, *perquè* encara no eren ni les onze ('dic *aviat* perquè encara no eren les onze')

c. Causal epistèmica:

La Mercè no ho sabia, *perquè* se la veia molt nerviosa

d. Causal il·locutiva:

Ves-te'n, *perquè* si no arribaràs tard ('t'ho ordeno perquè si no faràs tard')

e. Causal il·locutiva i pressuposada:

Ja que tant t'interessa el tema, fes-ho tu ('t'ho ordeno un cop comprovat que t'interessa tant el tema i per aquesta raó')

f. Causal que introdueix el contingut de l'oració principal

Com que ningú no havia dit res a la Mercè, no se'n va assabentar ('el fet que ningú no hagués dit res a la Mercè explica que no se n'assabentés')

7 Tenint en compte la distinció de Lapesa (1978 [2000]) entre causals de l'enunciat i causals de l'enunciació, són causals de l'enunciat tant les internes com les externes de (28a i f) i causals de l'enunciació les externes de (28b-e). Per altra banda, seguint la distinció de Cuenca (1991: 143) entre causals remàtiques i temàtiques, són remàtiques les causals internes i les externes de (28a-d) i temàtiques les externes de (28e i f).

Com mostren els exemples adduïts fins ara, la conjunció *perquè* té un caràcter polifuncional i pot usar-se tant en les causals internes (26) com en la majoria de les externes (28a-d), encara que en l'actualitat no és habitual en les causals anteposades. La resta de les conjuncions causals, en canvi, presenten més restriccions. A (29) reproduïm els exemples anteriors, indicant les conjuncions que poden aparèixer en cada cas. Marquem amb «†» aquelles que han caigut en desuetud, però que han mantingut cert ús en registres formals.

(29) a. Causal que explica el contingut de tota la principal:

La Mercè no ho sabia, {*perquè* / *ja que* / *puix (que)* / *atès que*, †*car*} no li ho havia dit ningú

b. Causal que explica algun constituent de l'oració principal:

Se'n va anar aviat, *perquè* encara no eren ni les onze

c. Causal epistèmica:

La Mercè no ho sabia, *perquè* se la veia molt nerviosa

d. Causal externa il·locutiva:

Ves-te'n, {*perquè* / †*car* / *que*} si no arribaràs tard

e. Causal il·locutiva i pressuposada:

{*Ja que* / *Atès que* / †*Puix (que)*} tant t'interessa el tema, fes-ho tu

f. Causal que introdueix el contingut de l'oració principal

Com que ningú no havia dit res a la Mercè, no se'n va assabentar

Hi ha conjuncions que només s'usen en un tipus de causals, com la conjunció *que*, que sols trobem a les causals il·locutives remàtiques, o la locució *com que*, que només apareix en les temàtiques que expliquen el contingut de tota l'oració principal. En canvi, n'hi ha d'altres que poden aparèixer en més contextos, com *ja que* i, en general, les conjuncions d'origen temporal.⁸

8 La locució *ja que* s'origina a partir d'una construcció temporal en què *ja* és un adverb de fase que indica un canvi de situació i que apareix modificat per una subordinada precedida d'un *que* que funciona com a relatiu (*ja que es feia de dia* 'en el moment en què es feia de dia'). Per la seva banda, la conjunció *puix (que)*, i la més antiga l'antiga *pus (que)*, es formen a partir d'una construcció també temporal en què *puix* o *pus* funcionen com a adverbis transitius amb el significat de 'després' (*pus que arribà* 'després que arribà'). Finalment, *atès que*, i d'altres equivalents com *vist que* o *donat que*, es formen a partir de construccions absolutes de participi i, per tant, a partir de construccions perfectives. Amb independència de la construcció concreta que dona lloc al nexa causal, en tots els casos, es tracta de cons-

2.3. Restriccions en l'ús de *ja que*

La conjunció *ja que* i totes les d'origen temporal, inicialment només s'usen en les causals externes pressuposades, que generalment s'anteposen a l'oració principal, com a (28e), i progressivament van guanyant terreny en les externes posposades i remàtiques, però no en totes ni en totes alhora.⁹

Albert Pla ja va fer notar en un article al diari *Ara* que *ja que* alterna amb *perquè* en les causals externes i explicatives però no en les internes que expressen una causa forta:

Així doncs, tant *perquè* com *ja que* poden expressar causes febles, però *ja que* no en pot expressar de fortes. (Albert Pla, *Ara*, 3.IV.2012)

Però *ja que* no sembla igualment adequat en totes les causals explicatives o que expressen una causa feble. Reprenem els exemples d'en Joan Solà. En l'estadi actual de la llengua, *ja que* resulta natural si la causal explica el contingut de tota l'oració principal, i per això és adequada una oració com la de (23a), que ara reproduïm de nou.

- (30) *Ja que* adequat: En el cas (3c) [²El cabell era llarg] l'absència del possessiu provoca una lectura anòmala, estranya, *ja que* no és possible recuperar o identificar el posseïdor. (Fragment de la *Gcc*)

Però la causal amb *ja que* es troba al límit si explica algun element de la principal, i per això, hi ha parlants que els pot resultar estranya una oració com la de (23b), que ara reproduïm de nou com a (31), en què la causal explica l'expressió *l'estadi més innovador*.

- (31) *Ja que* al límit: En aquest punt de sintaxi [«en/al + INF»] els parlants del Principat representen l'estadi més innovador, *ja que* han eliminat en la llen-

truccions que funcionen com a adjunts oracionals amb un valor temporal o aspectual, i que indiquen anterioritat respecte a l'oració principal.

⁹ El fet que inicialment apareguin anteposades està motivat per l'origen temporal d'aquestes construccions. Efectivament, el significat causal de la construcció té un caràcter metonímic i emergeix a partir del significat etimològic d'anterioritat en aquells contextos en què la causal apareix anteposada a la principal. Tal com indica la fal·làcia lògica *post hoc, ergo propter hoc* ('després d'això, per tant causat per això') tendim a establir una relació de causalitat entre els esdeveniments que se succeeixen en el temps, sobretot si l'ordre d'aparició en el discurs reproduceix icònicament la seqüència temporal d'esdeveniments.

gua col·loquial la construcció amb *en* i usen sistemàticament la construcció amb *al*. (Article de M. Pérez Saldanya editat a *Àrnica*)

I resulta més forçat encara, l'ús de *ja que* en altres casuals externes posposades. Per tant, són anòmales per a la majoria de parlants les causals epistèmiques amb *ja que*, com la de (25), que ara repetim com a (32).

(32) La llibertat d'expressió no havia prosperat gaire, sota aquell règim, *ja que* les presons eren plenes d'escriptors

I també resulta anòmal, l'ús de *ja que* en una causal il·locutiva remàtica, com en el cas següent:

(33) Ves-te'n, {perquè / que / **ja que*} si no arribaràs tard

D'acord amb el que hem assenyalat, el canvi diacrònic que explica les diferències d'adequació de la conjunció *ja que* seguiria l'itinerari reproduït a (34).¹⁰

(34) a. Estadi 1: causals il·locutives pressuposades i generalment anteposades

b. Estadi 2: causals explicatives posposades orientades al contingut de tota l'oració principal

c. Estadi 3: causals explicatives posposades orientades a algun constituent de l'oració principal

d. Estadi 4: altres causals explicatives (posposades epistèmiques o il·locutives).

10 Els primers exemples que hem documentat de *ja que* amb valor causal són del segle XV (i), però aquesta conjunció encara és poc habitual al XV i XVI i no assoleix una certa freqüència d'ús fins ben entrats a l'edat moderna.

(i) E, *ja que* en mi vos ha plagut fer ço que és stada vostra voluntat e mercè, e jo, com a fill vostre humil e obedient, ho he portat e ho port ab paciència, no-m façats agreujar lo dit noble ne-ls altres qui ab mi són (*Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó*, vol. 2, edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, Universitat de València, València, pàg. 796 [carta datada l'any 1386])

Com mostra l'exemple anterior inicialment es vincula a les causals il·locutives pressuposades o pròximes a aquestes. L'ús en les causals posposades que expliquen el contingut de l'oració principal comença a documentar-se a partir del segle XVIII però no és habitual fins al XX.

Per a en Joan Solà el català actual es troba entre l'estadi 2 i el 3, però alguns parlants van més enllà. I van més enllà no en la llengua oral i espontània, sinó en contextos en què, tractant de ser més formals, busquen alternatives al *perquè* polifuncional, com apuntava explícitament el mateix Solà en dues de les seves notes:

El *causal* no pròpiament causal és un cas sentit sistemàticament als informatius: «Canviem de tema i passem als esports, perquè aquest matí XX ha quedat segon a la primera volta de 125 cm³ de la cursa YY».

Aquesta construcció amb *ja que* es troba molt a la *Gcc*, malgrat que algun cop jo en treia algun cas... L'usa molt, p. ex., Pérez Saldanya (l'últim ex. de l'*Avui* del 22.XI.2001 crec que és d'ell, procedent de la revista *Àrnica*), però també molts altres.

Ja veieu que ningú no s'escapava de ser objecte d'anàlisi gramatical —o si voleu, de ser radiografiat gramaticalment— quan escrivia o obria la boca davant d'en Joan Solà. Ni la seva família ni ell mateix. Mireu, si no, el comentari que fa al participi 133 de la seva llista:

(35) Participi 133: *supurat*

[Després de la meva operació d'icterícia, a casa em queden els foradets dels drenatges. Cada matí me'ls destapo i me'ls rento, i l'Adelaida em canvia les gasetes. 13.X, jo mateix em trobo pensant el següent (i no ho dic en veu alta), i després observo que també a l'Adelaida se li mig escapa el participi:] «Aquest està més supurat que els de la dreta» ['ha supurat més']

Així era en Joan: fins i tot en els moments més difícils tenia la llengua al cap i al cor.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M. (1902-1903): *Qüestions de llengua i literatura catalana*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», 1, pàg. 209-556.
- ALSINA, Àlex (2002): «L'infinitiu», dins Joan SOLÀ, M-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3. Empúries: Barcelona, pàg. 2389-2454.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962): *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.
- (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- CUENCA, M. Josep (1991): *L'oració composta (II): la subordinació*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2013): «Causal constructions in speech», dins Catherine BOLLY i Liesbeth DE-GAND (ed.), *Across the Line of Speech and Writing Variation. Corpora and Language in Use*. Louvain-la-Neuve: Presses Universitaires de Louvain, pàg. 17-31.
- GINEBRA, Jordi (2015): «Neologia i gramàtica: entre el neologisme lèxic i el neologisme sintàctic», *Caplletra*, 59, pàg. 137-157.
- JANÉ, Albert (1968): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Salvat.
- LAPESA, Rafael (1978 [2000]): *Sobre dos tipos de subordinación causal*, dins Rafael CANO AGUILAR i M. Teresa ECHENIQUE ELIZONDO (eds.) *Estudios de morfosintaxis histórica del espanyol*. Madrid: Gredos, pàg. 896-927.
- MOLL, Francesc de Borja (1968): *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Palma: Moll.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (2015): «Les construccions casuals en català: classes i nexes que les introdueixen», *Els Marges*, 105, pàg. 10-38.
- RUAIX, Josep (1998): *Català complet/2. Morfologia i sintaxi*. Moià: J. Ruaix.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València: Torre.
- SOLÀ, Joan (1972): *Estudis de Sintaxi Catalana/1*. Barcelona: Edicions 62.
- (2011): *L'última lliçó. Parlaments polítics i acadèmics*. Barcelona: Empúries.
- SUÑER, Avelina (2002): «Les construccions adjuntes en gerundi i participi», dins Joan SOLÀ, M-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3. Barcelona: Empúries, pàg. 3027-3093.
- VIANA, Amadeu, i Jordi SUÏLS (2002): «Les construccions causals i les finals», dins Joan SOLÀ, M-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3. Barcelona: Empúries, pàg. 2937-2975.